

ELS NOMS DEL NIGULS AL PLA DE MALLORCA

Francesc CANUTO BAUÇÀ

Els coneixements meteorològics, fins fa unes poques dècades, constituïen una part molt important de la nostra cultura popular. Aquests amples coneixements, acumulats segle rere segle, fruit de l'observació de l'home que vivia en contacte amb la natura, avui per avui, estan a punt de desaparèixer de la memòria popular, una vegada trencada la baula de transmissió oral.

Es pot afirmar amb rotunditat que hem perdut una gran part d'aquests coneixements. Hem oblidat com observar els fenòmens de la naturalesa i com interpretar-los correctament, així com feien els nostres avantpassats. La progressiva despoblació del camp i la desaparició, per tant, de les tasques agrícoles i dels oficis seculars, tan pendents de la meteorologia —favorable o adversa— pels seus quefers; la forta influència dels mitjans de comunicació —premsa, ràdio i televisió— han desnaturalitzat l'hàbit d'observar el cel o d'atalaiar l'horitzó. L'home del terror ja no mira l'ennigulada, els cims de les muntanyes, els astres, les boires o el comportament dels animals que l'envolten, sinó que escolta amb esment les prediccions meteorològiques servides puntualment per les diferents cadenes de televisió i ràdio.

Cal dir que la predicció oficial del temps sols pot ajudar-nos d'una manera molt limitada, ja que ens mostra l'evolució meteorològica a gran escala, però no tracta dels efectes del temps en el nostre entorn quotidià. Les dites populars demostren clarament el domini dels pronòstics meteorològics a curt i llarg termini que posseïen els nostres avantpassats:

- Cel tavellat, dins tres dies banyat.
- Boira que pastura, aigua segura.
- Si plou per Santa Bibiana (2 de desembre), plou quaranta dies i una setmana.
- Sol rogent, pluja o vent.
- Lluna amb corona, aigua dóna.

La coneixença meteorològica del poble també la trobam reflectida en el nostre cançoner popular, on trobam una sèrie de cançons al·lusives a les formes dels niguls, personalitzats en noms com “En Jordà”, “En Pieres”, “En Paratjal”; així com moltes referents a pluges i senyals d'aigua. Qui no ha sentit aquesta cançó:

Es Puig de Randa duu capell
i sa tramuntana gorra;
si tens cames bé pots córrer
si no et vols banyar sa pell.¹

¹ Comunicació oral de Joan Mora Homar (n. 1908), *Domàtiga*, de Montuïri.

És dins una part de la meteorologia —la dels niguls, concretament— on exposarem a continuació una mostra representativa de la coneixença popular al Pla de Mallorca, de les formacions nuvoloses anomenades científicament cúmulus i cumulonimbus; coneixença resultant de molts anys —per ventura segles— d'observació del cel i dels seus fenòmens, transmesa de generació en generació i que hem pogut recollir mitjançant enquestes orals realitzades durant el decenni 1980-1990.

El propòsit d'aquesta modesta aportació, és contribuir al merescudíssim homenatge que la nostra Societat ret al senyor Andreu Romà, per la seva tasca al front de la secretaria de la Societat d'Onomàstica.

1. EL CUMULONIMBUS, NIGUL DE TEMPESTA

Aquest nigul ocupa les zones baixa, mitjana i alta de l'atmosfera, la seva alçada fluctua entre els cinc-cents i els mil metres; té la base molt fosca, quasi negra, perquè la gruixa del nigul no permet que hi arribi la llum del sol. Per contra, la part superior és d'un blanc enlluernador.²

Per la seva gran expansió vertical —se l'anomena *nigul convectiu*— creix fins a la part inferior de l'estratosfera, on el seu cim s'escampa a causa de la influència de l'aire superior, evocant la forma d'encreuia, visible des de molta distància, fet que determina el seu nom popular: s'Encreuia des Ferrer.

Només aquest nigul, causa de tempestes i grans aiguats, pot amollar la calabruixada; calabruix que s'origina al seu interior a causa dels forts corrents ascendents que poden ultrapassar els cent vint quilòmetres per hora. L'aparició dels cumulonimbus, al pas d'un front fred, és sinònim de llamps, trons, forts aiguats i calabruixades. En casos excepcionals formen una espècie de trompa que penja del nigul i que en arribar a terra provoca grans desfetes. Són les trompes marines.

Malgrat que no formin la clàssica encreuia, els cumulonimbus en formació adopten formes apilotades —caparrots, en el parlar popular— i altres que semblen torres, que el poble identifica amb els diferents noms populars que veurem posteriorment.

Començarem l'exposició per la nomenclatura popular del nigul en fase de creixement. Cal advertir que les nombroses variants recollides que atribuïm a aquest nigul, han de ser preses amb tota mena de precaucions, a causa del caràcter difícil dels temes; perquè és qüestió de l'atzar, poder observar visualment el que designen les persones entrevistades.³ Seguirem després amb la nomenclatura popular del nigul en fase de dissipació o decadència —quan adopta la forma d'encreuia— indicador de l'arribada a la part inferior de l'estratosfera. L'aparició de l'encreuia popularment designa o pronostica la pluja pròxima.

2. CUMULONIMBUS EN FORMACIÓ O CREIXEMENT

1. **s'Aufabi.** Cb. (Ariany). Vegeu: En Maçota i s'Aufabi.⁴

2. **En Barra.** Cb. (Muro).

² A la parla popular, aquesta coloració blanca del nigul és coneguda genèricament com niguls tendres.

³ Per raons òbvies d'espai no publicam la llista de les persones entrevistades. La descripció del nigul i el seu pronòstic associat s'ha transcrit de manera literal i apareix indicada entre cometes. Al seu costat les localitats on s'han recollit. Les abreviatures Cb i Cu corresponen als termes científics *cumulonimbus* i *cúmulus*.

⁴ Alfàbia. A Mallorca és general la supressió de la vocal final de les esdrúixoles acabades en *-ia*, així com la velarització de la *-l-* entre vocal i determinades consonants.

3. En Botella/En Botelles. Cb. “Són tres ennigulats en forma de torres, que surten a llevant, abans de sortir el sol. Si surten i s’amaguen, i a gran dia tornen sortir, plou” (Llorito). A Montuïri i Llorito associen aquest nigul amb En Paratjal i En Verdàl. A la localitat de Sant Joan coneixen la parella formada per En Botella i En Martell.

4. En Botilla. Cb. Per la semblança amb una botilla, recipient de terra sense envernissar, amb el coll molt curt i dues anses, que utilitzava la gent camperola per dur l’aigua al lloc de treball. N’hi ha de diverses formes i grandàries: la de cul pla, la botilla de pareller, amb un costat pla, per penjar a la banda del carro etc. És un recipient popularíssim, utilitzat profusament per a transportar aigua. El DCVB (sv. *botilla*) el descriu així: “Núvol gros i rodonenc que es posa a la part de llevant i assenyala pluja pròxima” (*Tresor Avis* I, 10). Aquesta és la descripció del nigul en boca dels vells informadors: “Té la forma de botilla, surt a llevant, niguls grossos blancs, llavors s’inflen, tornen més grossos i s’estenen cap a ponent. Quan En Botilla s’enquantra amb En Maçota, pega d’aigo.” (Sant Joan). “Nigul rodonenc, amb anses, té la forma d’una botilla. Surt a la banda de llevant, devers migdia es topava amb En Maçota.” (Petra).

Espesses vegades, aquests cumulonimbus personificats van aparellats, és a dir, han de menester, segons l’imaginari popular un company de brega perquè hi hagi precipitació: En Botilla i es Tres Alaroners (Llubí). En Botilla i En Maçota (Sant Joan). En Botilla i En Barra (Muro). En Botilla i En Gerreta (Vilafranca). En Botilla i En Ferrer (Campanet).

5. En Botifarra. Cb. “Nigulot alt amb berrugues, color negre, surt a llevant. Perill de calabruixades.” (Petra). Sant Joan, (Galilea, Puigpunyent).

6. es Cadàfols de Pòrtol. Cu / Cb. “Quan surten es Cadàfols de Pòrtol, assenyalen pluja per l’endemà” (Palma). *Tresor dels Avis*.

6.1 es Cadafos de Pòrtol. Cu / Cb. El DCVB (s.v. *cadaf*) descriu així aquets ennigulats: “Nuvolades grosses, en forma de fum d’encens, que des de Palma es veuen a la part de llevant i són senyal que l’endemà plourà” (Mall.).⁵

7. ses Cadufes de Pòrtol. Cu / Cb. “Són dos niguls blancs, si es posen a damunt es Puig de ses Coves, plou.” (Santa Eugènia). “Si s’alcen, plou. A temps de sequer.” (Pina, Algaida). Costitx. “Són com a torres, per la banda de Santa Eugènia.” (Sineu). “Es Puig de Randa està tapat de ses Cadufes, alerta no beguem.” (Inca).⁶

7.1 ses Cadufetes de Pòrtol. Cu / Cb. “Són com a torres blanques, a baix negres i davant blanques, no molt altes. Surten a sa banda de Pòrtol (Marratxí), pel setembre en temps de figures. Llamps i trons.” (Consell). (Ruberts, Sencelles).

7.2 ses Cadufes / es Martells. Cb. “Surten de llebeig a migjorn, fins devers el Puig de Randa.” (Inca). Costitx.

7.3 ses Tres Cadufes. Cb. (Jornets, Sencelles).

8. sa Colflori. Cb. congestus. La forma del nigul en fase de creixement, de color blanc enlluernador i semblant a una coliflor gegant ha determinat el seu nom popular (Montuïri). Refrany: “Colflori en el cel, senyal d’aigua a sa terra.”⁷

⁵ El cadaf és un recipient fondo, de terra, de vidre o de metall, amb broc i una ansa, que serveix per tenir i abocar aigua o altre líquid. A Mallorca es diu especialment del recipient que serveix per beure vi a les tavernes i cellers (DCVB s.v. *cadaf*). Atestacions antigues d’aquest mot les podem trobar en els inventaris i contractes d’arrendament de les possessions: 1525, març, 3. “Item dos cadafos de tenir oli, buyts. Item un cadaf de un quarter de ferro.” Inventari de la baronia de Bunyolí (*Història d’Esporles*, segles XIII, XVI, p. 245-246).

⁶ DCVB (s.v. *cadufa*): “Recipient de terrissa, amb una o dues anses i sense broc, que serveix per beure (Mall., Men.)”
⁷ Jaume Miralles, Joan (1987). *Cosetes de sa nostra terra*, p. 102. Palma de Mallorca.

9. sa Fava d'en Cosme / es Pardal d'en Cosme. Cb. De nom força expressiu, el recollírem a la localitat de Vilafranca i dissortadament no n'hem pogut aclarir res més. El que sí que podem aventurar és que la forma fàl·lica que adopta el nigul en fase de creixement és el determinant d'aquest nom popular. Surt per la banda de Manacor (Vilafranca).

10. En Figaflo. Cb. "A la banda de llevant, nigul negre." (Manacor).

11. En Gerrer. Cb. Vegeu: En Maçota i En Gerrer.

12. En Gerreta. Cb. Vegeu: En Botilla i En Gerreta.

13. En Jordà. Cb. És un dels niguls personificats més populars, amb nombroses variants i algunes cançons, relacionades totes elles amb les precipitacions i les tempestes. És un nigul negre i molt gros que sol posar-se damunt la muntanya de l'illa de Cabrera i que assenyala forta tempesta. El DCVB (s.v. *Jordà*) el descriu així: "Núvol semblant a un home assegut, que sol aparèixer damunt l'illa de Cabrera i és considerat pels pagesos mallorquins com a senyal de pluja." A continuació registra aquestes dues cançons:

Tu qui estàs a damunt s'era
i has dit que no plourà
gira't a devers la mar
veuràs En Jordà que està
eixancat damunt Cabrera (cançó popular de Lluçmajor).⁸

En Jordà damunt Cabrera
s'és alçat molt furiós;
ell fa trons de dos en dos,
i es mal temps queda darrera (cançó popular de Santanyi).⁹

"Nigul molt gros que es posa a damunt Cabrera, sol ploure fort." (Lluçmajor, Sant Joan, Montuiri). Dita popular: "Ara ha sortit En Jordà, prest plourà." (Montuiri).

13.1. es Jordà. Cb. "Nigulat gros blanquinós que surt entre Ses Planes i es Coll de s'Arracó." (s'Arracó, Andratx).

13.2. es Nigul Jordà. Cb. "Són niguls blancs apilotats i gruixats, és senyal d'aigo." (Andratx).

13.3. es Jordans. Cb. "Nigulots grossos com a capellots, surten a ponent a mitjan hora-baixa i a la dematinada." (Vilafranca).

13.4. En Jordana. Cb. "Nigul blanc apilotat, surt per damunt Es Rafal, es topa amb En Pieres i En Jonoi." (Banyalbufar).

14. En Maça. Cb. Santa Margalida. El trobam emparellat: En Maça i En Botella (Jornets, Sencelles). En Maça i es Massot: "Surten a llevant, a la banda de Ferrutx, niguls blancs." (Santa Margalida).

⁸ Aquesta cançó amb lleugeres variants la trobam consignada a:

- GINARD BAUÇA, Rafel (1968). *Cançoner Popular de Mallorca*, vol. II, p.135, núm. 110.

- CARDELL TOMÀS, Sebastià (1988). *Cançons Populars Mallorquines*, p. 98, núm. 14.

⁹ La vaig recollir amb lleugeres variants a Sant Joan i Cas Concos (Felanitx). També la trobam consignada a:

-GINARD BAUÇA, Rafel (1968). *Cançoner Popular de Mallorca*, vol. II, p.135, núm. 115.

-FERRER GINART, Andreu (1922). *Tresor dels Avis*, vol. I, p. 107.

15. En Mala Dona. Cb. A llevant de l'illa, concretament a Cala Rajada, és anomenat així per les seves malifetes: “Sortia de color blanc i llavors tornava negre, sol sortir a l'agost, per la banda de ponent, la tempesta era segura. Quan s'encontra amb En Paratjal, pareix que el cel s'esbuca”. També és conegut a Son Cervera. El BDC¹⁰ el descriu així: “Núvol negre i gros que surt sol, precedint les tempestats. És tengut de molt mal auguri. Surt generalment cap a ponent. Quan surt amb un altre núvol anomenat En Mal Homo, del costat de ponent, enlloc de tempesta assenyala fortes pedregades”.

15.1. sa Mala Dona. Cb. capillatus. Variant recollida a Son Cervera: “Surt per la banda de ponent, a l'estiu, pel juliol i agost; la tempesta és segura, amb llamps i trons. És una nigulada alta, se despentina, jo també li dic na Despentinada”.¹¹ La valuosa comunicació que ens lliurà l'agut i espavilat mariner dóna llum sobre la identitat física d'aquest nigul. Efectivament, es tracta del *cumulonimbus capillatus*, nom científic que es dóna a la forma que el nigul adopta al final de la seva fase evolutiva, i que visualment podem detectar, per l'aspecte fibrós i despentinat del seu cim. També és conegut per la gent marinera del Port de Manacor, on sol aparèixer per la banda de ponent.

El *Tresor dels Avis* documenta sa Mala Dona: “Nigulot gros, sol sortir amb freqüència i si en lloc d'amagar-se prest, s'enfila cel amunt farà vent”. Una altra cita de la mateixa revista, precedida de l'article literari, la Mala Dona: “Si surt tota sola denota tempestat. Però a vegades quan ella surt a ponent, surt a tramuntana un altre nigul gruixat de forma semblant a sa d'un homo, que anomenen En Mal Homo. Quan això succeeix així, que surten tots dos, llavó fa granissó o pedra. També els hi diuen simplement s'Homo i sa Dona”¹².

15.2. ses Dones Males. Variant documentada en una obreta de caire costumista, titulada *Un criat nou*, de la qual fou autor el polifacètic Pere d'Alcàntara Penya Nicolau.¹³

16. es Martells. Cu / Cn. Vegeu: ses Cadufes de Pòrtol.

17. es Massot. Cu / Cb. (Santa Margalida).

18. En Maçota. Cu / Cb. “Surt per la banda de grec cap a xaloc, fa com un braç, quan s'encontra amb En Botilla pega d'aigo.” (Sant Joan). Algaida, Petra. Aquests són els seus companys de precipitació: En Maçota i en Botilla (Sant Joan). En Maçota i s'Aufabi: “Per la banda de llevant, negres, anuncien canvi de temps. En Maçota pega a s'Aufabi i la romp, donant aigo a voler.” (Ariany). En Maçota i en Gerrer (Santa Margalida).

19. sa Monja. Cb. (Porreres). Vegeu: En Paratjal i sa Monja.

20. ses Monges de Felanitx. Cu / Cb. “Ses Monges de Felanitx vénen carregades de ploure.” (Porreres).

¹⁰ *Butlletí de Dialectologia Catalana*, XVIII, núm. 260.

¹¹ Comunicació oral de Miquel Artigues Andreu (n. 1917), *Solaies*, de Son Cervera.

¹² FERRER GINART, Andreu (1922). *Tresor dels Avis*, vol. I, p. 106.

¹³ PENYA NICOLAU, Pere d'Alcàntara (1892). *Un criat nou*, p. 7-8. Llibreria de J. Umbert i Peris, Palma. Transcrivim a continuació un fragment d'aquesta obra:

“[...] Conec el temps qui ha de fer
en pujar dalt sa teulada
i poder veure els niguls.
Els que mos duen més aigua
són sempre: El Braç de Sant Joan,
En Jordà, Ses Dones Males,
Els Fadrins de Santanyi,
Sa Cubertora de Randa,
En Jonoí, En Paratjal,
Sa Massota, En Butifarra,
Es Capell de Galatzó,
La Ciutat de Troia [...]”.

21. En Paratjal. Cb. És el més popular de tots el niguls de tempesta i el més temut. La seva aparició era motiu d'alarma de figueralers i figueraleres, ja ho diu aquesta cançó, popularíssima al Pla de Mallorca:

El pobre figueraler
passa la vida penada
perquè, en veure ennigulada,
ha de córrer a entrar es sequer.

El DCVB (s.v. *Paretjal*) el descriu així: “Nuvolada grossa i blanquinosa que surt a la banda de llevant i és senyal de tempestat” (Artà, Manacor).¹⁴ El canonge Alcover també l'esmenta en un passatge de les delicioses *Rondalles Mallorquines*: “És un nigul baix, blanc i gruixat, que surt en el grec. Si surt corretjat, això és, encreuat amb altres niguls, denota aigo. Si s'alça, se fon, i se resol en vent”.¹⁵ Aquesta és la descripció que recollirem d'aquest gran nigul convectiu, en boca dels vells informadors:

“És gruixat i blanc, si surt i s'amaga prest plourà. Si s'escampa es vent” (Sant Joan). “Ennigulat gros, blanc, surt al matí. Ja guaita!” (Sant Joan). “Molts de pics surt devers es llevant” (Sant Joan). “Surt an es mestral, són niguls encrevats, a les primaveres” (Sant Joan). “A damunt el Puig de Bonany, endret del sol, tapa es sol; és molt gros, a baix negre i a damunt blanc; a sortida de sol, s'havia d'estar alerta a no banyar es sequer de figues” (Sant Joan). “Per la banda de llevant, darrere es sol, blavós i gruixat” (Sant Joan). “Gruixat i blanc, a llevant, pel setembre” (Sant Joan). “És un nigul blanc, si surt i s'amaga sol ploure i si s'escampa no plou” (Sant Joan). “Surt per devers es setembre, a temps de figues; si surt i s'escampa és vent i si puja per amunt és aigo.” (Sant Joan).

“En Paratjal, nigul blanc, surt per sa part de Petra” (Vilafranca). “Ennigulada com una gírgola de garrover, surt per la banda de Lluçmajor, l'ondemà plou; quan surt, sa tramuntana s'amaga” (Vilafranca). “Surt per la banda de llevant” (Vilafranca). “Nigul gros a llevant, si sortia i s'amagava era aigo segura.” (Vilafranca).

“Surt per llevant, en temps de figues; és blanc i negre” (Petra). “Surt per Sant Miquel, en temps de figues” (Petra). “Surt a llevant, negre, a tot temps” (Petra). “En Paratjal surt, córrer a entrar es sequer!” (Petra). “Nigul blanc, blanquinós com una gírgola, per darrere Ferrutx, a ses primaveres.” (Petra).

“Surt entre Porreres i Santanyí.” (Montuiri).

“Surt entre llevant i grec, si surt i s'enfonya, senyal d'aigo” (Porreres). “Alerta, en sortí En Paratjal!” (Porreres).

“Surt a grec, per sa banda de Pollença, negre, fa aigo de bimbolla” (Llorito). “Nigulada blanca, grossa i gruixada.” (Llorito).

“Blanc, gruixat i fosc, a llevant.” (Ariany).

¹⁴ Estic totalment d'acord amb Joan Veny sobre la conveniència de rectificar l'entrada de *paretjal* (DCVB) i admetre la forma ortogràfica *paratjal*, d'acord amb el substantiu *paratge* del qual deriva (Veny, 1981, p. 43). Som del parer que el nom d'aquest nigul està relacionat amb el món de les figues. El cultiu de la figuera i l'asseccament del seu fruit al sol, mitjançant canyissos, s'ha practicat a Mallorca des de l'aviar. No és casualitat que el poble batejàs amb noms de figues alguns niguls cumuliformes: En Paratjal, En Verdàl, En Figaflor i En Bordissot. Dissortadament, avui per avui, ja és massa tard per fer un estudi sobre l'origen d'aquesta nomenclatura popular que s'endevina farcida de contarelles, llegendes i facècies que hem perdut per a sempre. Faig una crida a tots els investigadors interessats amb el món dels niguls, per confirmar si el nom d'aquest nigul, *En Paratjal*, es repeteix a tot el domini de la llengua.

¹⁵ ALCOVER SUREDA, Antoni Maria (1978). *Rondalles Mallorquines*, tom III, p. 135.

“Surt per damunt Ferrrutx, si baixa plou; surt a posta de sol” (Manacor). “Sortia a ponent-mestral” (Port Manacor). “Nigul negre, per Pollença, entre tramuntana i grec” (Manacor). “A migjorn-ponent, negre, sortia i s’amagava i si tornava sortir plovia.” (Manacor).

“Nigul que surt pel grec. Quan sortia indicava vent de ponent.” (Son Cervera).

“Nigul que fa uns encarapunats, sortia pes *faro*, ara fa molt de temps que no surt.” (Cala Rajada, Capdepera).

“Si En Paratjal s’alça i se torna enfonyar, plou prest.” (Artà).” *Tresor dels Avis*.

“A llevant i grec, si surt i se retira plourà prest.” (Sant Llorenç).

Som afinat es meu sogre
colcant damunt s’animal
i llavors En Paratjal
m’engana que avui no ploga.¹⁶

En Paratjal sortí a Cabrera
i sa Monja aquí deçà
quan se varen encontrà,¹⁷
derramaren per darrera

Vés a cridar En Paratjal,
tal hora jo seré aquí.
¿Vols posar que deu dormir
a subaix d’aquell penyal?¹⁸

Aquets tipus de niguls personificats, segons el poble, tenen un comportament molt bel·licós. El cel caòtic que s’origina durant una pertorbació, amb formacions nuvoloses entrecruades, i grans cumulonimbus actius, sembla popularment una brega èpica enlaire, on aquets personatges es peguen a tort i a dret, originant les precipitacions. Generalment solen anar aparellats, però en alguns casos hi ha la presència d’un tercer que augmenta la virulència de les precipitacions: En Paratjal i En Mala Dona (Cala Rajada). En Paratjal i En Jordà (Santanyí). En Paratjal i sa Monja (Porreres). En Paratjal, En Verdàl i En Tomabotelles (Montuïri).

El DCVB (s.v. *joia*) registra la locució següent: “*ésser com En Paratjal*, que en sortir, fa joia: ésser exagerat, fer llarg, obrar amb excés”. Aquesta locució també la trobam registrada en un passatge de les *Rondalles Mallorquines*: “I n’estic content, perquè jo tenc un geni més curt que una moneia, i, en fer me es *perquè*, me crem, afuu es pal-i-tocs, i llavò és com En Paratjal, que en sortir, fa joia”.¹⁹

Una de les accepcions d’aquest mot, avui fossilitzat, és utilitzada únicament per a descriure les malifetes d’aquest gran nigul convectiu. Encara hem estat a temps de recollir de viva veu les dites següents: “Fa joia com En Paratjal.” (Manacor). “Farà matx, com En Paratjal.” (Manacor). “En Paratjal treu joia.” (Port de Manacor). “Quan surt fa matx.” (Llorito). “En sortir la farà grossa.” (Llorito). “En Paratjal feia joia.” (Sant Joan). Com hem dit anteriorment, és el nigul

¹⁶ Cançó recollida a Sant Joan, Montuïri i Petra. Consignada en el *Cançoner Popular de Mallorca*, vol. II, p. 135, núm. 111.

¹⁷ Cançó recollida a Porreres.

¹⁸ GINART BAUÇA, Rafel (1968). *Cançoner Popular de Mallorca*, vol. II, p. 136, núm. 125.

¹⁹ ALCOVER SUREDA, Antoni Maria (1978). *Rondaies Mallorquines*, tom III, p. 135.

tempestuós més popular i és conegut pràcticament a totes les localitats de Mallorca: Ariany, Artà, Cala Rajada, Capdepera, Consell, Felanitx, Llorito, Llubí, Manacor, Montuïri, Petra, Porreres, Port de Manacor, (Ruberts, Sencelles), Santanyí, Sant Llorenç, Sant Joan, Sineu, Son Cervera, Vilafranca.

La gran coneixença i popularitat d'aquest nigul, ha generat per analogia, algunes variants que identifiquen niguls o nigulades d'aspecte consemblant. Ennigulats Paratjals/Nigols Paratjalats: "Són blavencs, gruixats, ennigulats llargs. Què serà paratjal aquest?" (Sineu). Es Paratjals (Sant Llorenç). Es Paratjalot: "Surt es Paratjalot, córrer a entrar es sequer!" (Santa Eugènia). Es Paratjalots (Llorito). En Paratjat (Manacor).²⁰

22. es Pardal d'en Cosme. Cb. Vegeu: sa Fava d'en Cosme.

23. En Pieres. Cb. No l'he localitzat en el Pla de Mallorca. Sembla que és un nom característic dels pobles de la serra de Tramuntana. El vaig recollir a Banyalbufar, Deià i Valldemossa. A Banyalbufar també és conegut com En Pieres de Son Bru i sol aparèixer a llevant, pel coll de sa Bastida. Es topa amb En Jonoi o amb En Jordana. El nostre cançoner popular registra aquesta cançó:

Dia que surt En Pieres,
sa tramuntana se mou:
una dona amb set cuieres
no sap treure tant de brou.²¹

24. es Tres Alaroners. Cb. Niguls que pegaven a En Botilla (Llubí).

25. En Tomabotelles / En Trencabotelles. Cb. Nigul que es pega amb En Verdall (Montuïri).

26. En Verdall. Cb. En Verdall, En Paratjal i En Tomabotelles (Porreres, Montuïri).

3. CUMULONIMBUS EN FASE DE DISSIPACIÓ

1. s'Arbre Mestre. Cb. incus. A la localitat d'Algaida han vist el nigul adoptant la forma d'un arbre gegantí. És l'arbre principal, de més importància que els altres.²² Joan Amades²³ cita la Pomera d'Adam o l'Arbre del Paradís al continent: "Si la soca surt d'orient i el brancatge s'estén vers la posta, és averany de felicitat i benaurança col·lectiva, però si surt en sentit contrari, o sia d'occident vers orient, designa pestes, fams, guerres i grans calamitats". Tot seguit cita: "S'Arbre Mestre, conegut a Mallorca, on qualifiquen així aquest tipus de nuvolades".

2. s'Enclusa. Cb. incus. El DCVB (s.v. *enclusa*) documenta: "s'Enclusa, núvol que té la forma d'enclusa de ferrer i que surt a ponent i és senyal de pluja (Menorca i Eivissa)". El *Tresor dels Avis*²⁴, recull aquest pronòstic: "Si surt s'Enclusa, dins tres dies haurà plogut". Joan

²⁰ Quelcom semblant passa en el món camperol amb la figa Paratjal, de la qual a Mallorca se'n coneixen les següents varietats: Paratjal, Paratjal negra, Paratjal rimada o retxada, Paratjal Miraes o Miralles, Paratjal de Lluc, Paratjal forastera, Mig-Paratjal i Paratjalina. D'aquesta relació, algunes d'elles són efectivament subvarietats, altres només s'assemblen amb la forma o el color.

²¹ GINART BAUÇA, Rafel (1968). *Cançoner Popular de Mallorca*, vol. II, p. 135, núm. 114.

²² La gent major encara recorda la figura del ferrer que acudia amb la *clau mestra*, la clau que obri a tots els panys, quan algú havia extraviat la clau de la casa. En el món mariner, *s'arbre mestre* és l'arbre més alt d'una nau i, la vela més gran, és la *vela mestra*.

²³ AMADES GELAT, Joan (1950-1956). *Costumari Català*, vol. V, p. 263.

Amades²⁵ cita *l'Enclusa*: “Nuvolet petit i sense mala intenció que adopta una forma semblant a aquesta eina i que és conegut per tot el domini de la llengua”.

La forma peculiar d'aquest nigul no passà inadvertida al poble, que el relacionà amb la popular eina de treball dels ferrers. Vegem a continuació les diferents variants utilitzades per designar-lo:

2.1. **s'Encruia des Ferrer.** Cb. incus. Així és conegut a Sant Joan, Montuiri i Sineu.²⁶ Segons els informadors de la localitat de Sant Joan, l'han vist per la banda de grec. La seva presència endret del port de Manacor pronostica en pocs dies pluja pròxima. Altres l'han vist damunt el puig de Sant Salvador de Felanitx. Algú diu que quan surt a posta de sol, no sol ploure tant.

2.2. **s'Encruia de Ferrer.** Cb. incus. “Surt endret del port de Manacor, en pocs dies plou.” (Sant Joan).

2.3. **s'Encruia des Ferrers.** Cb. incus. “És un nigul en forma d'encruia, acompanyat de llamps i trons.” (Sant Joan).

2.4. **s'Encruia d'un Ferrer.** Cb. incus. “Surt a la banda de migjorn.” (Llorito).

2.5 **s'Encruia.** Cb. incus. Així el coneixen a Manacor, on l'han vist per la banda de tramuntana. “Si està damunt es puig de Sant Salvador, plou” (Porreres). Aquest apel·latiu també és utilitzat a Deià, Llorito i Sant Joan.

2.6. **En Ferrer.** Cb. incus. Aquesta variant la recollirem a Campanet, on l'aparició d'aquest nigul està relacionada amb En Botilla, nigul gros i redonenc, que evoca la forma d'aquest antic recipient utilitzat per tragar l'aigua. Quan En Ferrer s'encontra amb En Botilla, la trenca, donant aigua a voler.

2.7 **s'Encruia de Ferrer i sa Boca de Forn.** Cb. “S'Encruia surt a mà esquerra des puig de Randa i sa Boca de Forn a man dreta. Sa Boca de Forn és un nigul esqueixat, que sa faró²⁷ des sol hi pega per darrere. Aquest nigul surt a temps de figues, abans de pondrer-se el sol.” (Montuiri).

3. En Jonoi. Cb. A vegades, el cumulonimbus adopta la forma de genoll al final de la seva fase evolutiva, fet que no passà desapercebut a Valldemossa, on surt per damunt es Teix. A Banyalbufar, apareix per damunt el coll de sa Bastida i a la Mola de Planícia, a xaloc. Quan En Jonoi s'encontra amb En Jordana i En Pieres, pot resultar catastròfic, com succeí l'any 1982, fet que ocasionà un vertader diluvi. “A damunt Ferrutx, té forma de genoll, quan es fa s'encruia.” (Sineu).

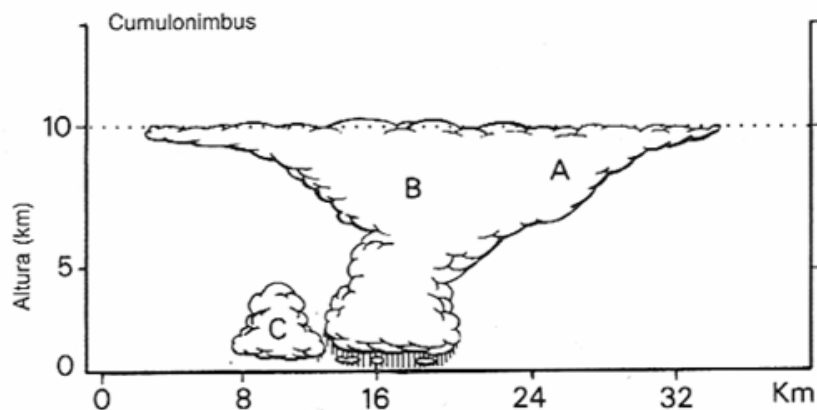
4. En Mamelles. Cb. incus. Variant recollida a Valldemossa, on solen veure aquest nigul per damunt la Mola de Son Pacs, accident geogràfic al sud del terme, de 625 metres d'alçada. L'apel·latiu respon a les dues prominències que s'originen al cim del nigul quan aquest arriba a la part inferior de l'estratosfera, que segons la visió particular del poble semblen dues mameles.

²⁴ FERRER GINART, Andreu (1970-1973). *Tresor dels Avis*. Butlletí Informatiu, 2a època, p. 150.

²⁵ AMADES GELAT, Joan (1950-1956). *Costumari Català*, vol. V, p. 259.

²⁶ La variant formal *encruia*, és la utilitzada generalment a Mallorca per anomenar la popular eina dels ferrers.

²⁷ *Faró* 'claror que fa un llum', accepció registrada en el DCVB. Aquest mot actualment fossilitzat, també el vaig recollir a Sant Joan: “Sa Carrera de Sant Jaume (la Via Làctia) fa com una faró... és la polseguera de ses potades del cavall de sant Jaume, que quedà penjada al cel.”

S'ENCRUIA DES FERRER

(Font: S. Dunlop / F. Wilson (1987): *Como predecir el tiempo*, p. 38.)

4. LES FORMACIONS COL·LECTIVES DE CÚMULUS

Les formacions de cúmulus de moderat o gran desenvolupament vertical, són molt visibles i tenen un alt valor predictiu; el poble les identifica generalment amb un nom col·lectiu. Els níguls col·lectius més populars a Mallorca són els localitzats a l'indret de Santanyí, anomenats es Homonets o Fadrins de Santanyí, dels quals n'hem recollit una bona tirallonga de sinònims. El fet d'anomenar aquest indret del migjorn insular com origen d'aquestes nuvolades, és perquè en circumstàncies d'instabilitat i amb circulació del sud-oest, els relleus de Cabrera i la línia del litoral sud de Mallorca afavoreixen la formació de cúmulus que en avançar cap al nord evolucionen i provoquen tempestes (Bonet, 2004, p. 86). La popularitat i la gran coneixença d'aquestes formacions cumuliformes indicadores de precipitació segura, és tal, que algunes nuvolades malgrat estar molt allunyades d'aquest indret geogràfic, són conegudes amb aquest apel·latiu. És el cas dels pobles de Valldemossa i Deià, que localitzen visualment es Al·lots de Santanyí i es Homoniqueus de Santanyí a ran de mar, a la línia de l'horitzó. Altrament passa amb els cels tavel·llats (altocúmulus) que a la localitat de Sant Joan són anomenats ses Ovelletes de Santanyí.

1. es Al·lots de Calonge. Cu. (Santanyí).

2. es Al·lots de Felanitx. Cu. "Níguls blancs que corrien, per la banda de Felanitx." (Maria de la Salut).

3. es Al·lots d'en Saco. Cu. En Saco era un pagès de Son Cervera, que duia dins el carro set o vuit fills. La imatge dels caparrins guaitant per les bandes del carro, tot evocant els Al·lots de Santanyí, generà el sinònim específic d'aquesta vila.²⁸ "Surten dins el gregal". (Port de Manacor).

4. es Al·lots de Santanyí. Cu. "A la banda de Son Cervera." (Capdepera). "A dins el llebeig." (Artà). "A posta de sol, per l'horitzó, a dins la mar." (Valldemossa). "A migjorn, a la dematinada, són com uns caparrotets." (Son Cervera). "Són com a caparrots, cinc o sis, el mateix dia

²⁸ Comunicació oral del patró Miquel Artigues Andreu (n. 1917), *Solaies*, de Son Cervera, pescador d'ofici. Sembla que aquest nom sia de domini mariner, ja que també és conegut en el Port de Manacor.

plou.” (Sant Llorenç). “Tres nuvolats primets que guaiten dins el llebeig i senyalen pluja” (Artà).²⁹ Maria de la Salut, Binissalem, Sineu, Port de Manacor.

5. es Bergants de Santanyí. Cu. “Són set niguls, surten a la matinada.” (Manacor). Ariany, Port de Manacor.

6. es Bergantells de Santanyí. Cu. (Petra).

7. es Bergantets de Santanyí. Cu. “Surten en es llebeig.” (Ruberts, Sencelles).

8. es Caparrotets de Santanyí. Cu. Dites populars: “Es Caparrotets de Santanyí, ja pots anar a cercar una manta.” (Petra). “Es Caparrotets de Santanyí ja refreden.” (Ruberts, Sencelles).

9. es Ennigulats de Santanyí. Cu. (Montuïri).

10. es Ermitanets de Santanyí. Cu. “Són com a carandines”³⁰ (Sineu).

11. es Fadrins de Santanyí. Cu. El DCVB (s.v. *fadrí*) descriu així aquesta nuvolada: “*Fadrins de Santanyí*: núvol baix, en forma de faixa coronada per una mena de cresta que imita la figura de caparins d’home, i que surt per llevant abans d’eixir el sol i es considerat senya de pluja (Llucmajor)”.

“Senyalan aigua pel mateix dia que surten.” (*Tresor dels Avis*).

“Si van per amunt, se’n van de passeig i si van per avall se’n van a cercar aigo. Ho sentia contar dels vells.” (Llucmajor).

“Surten al matí, a migjorn, són blancs, com a caparrots baixos” (Porreres). “Surten de llevant i migjorn, són blancs” (Porreres). “És una filerada de caparrots, surten a la banda de Santanyí” (Porreres). “Sempre duen aigo.” (Porreres).

Dita popular: “Es Fadrins de Santanyí, si no et vols banyar, fuig d’aquí!” (Sineu).

Algaida, Felanitx, Llucmajor, Porreres, Sant Joan.

12. es Frares de Santanyí. Cu. “A llevant, com una faixa amb torres.” (Galilea, Puigpunyent). “Si pugem no plou, si s’enfonyen plou.” (Llubí). Sineu.

13. es Gigants de Santanyí. Cu. (Algaida).

14. es Homonets de Santanyí. Cu. “Surten des Puig de Bonany, grossos, i s’estenen cap a ponent, petits; al dematí, a sortida de sol, pel mateix dia plou. L’any 1989 sortiren dues vegades” (Sant Joan). “Surten es dematins.” (Sant Joan). Mancor.

“Si surten i s’amaguen, sol ploure; si s’estenen no plou” (Llorito). “Fan com una teringa, fa estona que no surten” (Llorito). “Surten pes cantó des puig de Randa.” (Llorito).

“Surten des llevant, són niguls blancs.” (Petra).

“Són quatre o cinc nigulets blancs que surten a sa dematinada, per la banda de Santanyí, duen pluja.” (Inca).

“És una faixa de niguls amb caparrots que surten a la banda de llevant.” (Vilafranca). “Surten i se tornen enfonyar, però si tornen sortir: aigo!” (Montuïri). “És una retxa de niguls, amb quatre o cinc

²⁹ DCVB (s.v. *al-lot*).

³⁰ DCVB (s.v. *carandina*): “Caramullet de pedres petites, en forma de campaneret (Costitx). Diuen als al-lots que en tenir un uçol facen aquest caramullet, perquè fent-lo, l’uçol se’n va: si un altre fa caure aquell caramullet, pren l’uçol de l’altre”.

caparrotets amb auba vermella.” (Montuïri). “Són una tira de caparrins, aigo segura.” (Montuïri). “Es veuen entre Vilafranca i Porreres, niguls baixos, com a muntanyetes blanques i fines.” (Montuïri).

“Si aquesta ennigulada està foradada, és vent, sinó aigo. Surten a la banda de Santanyí, es dematí, a sortida de sol.” (Santa Eugènia).

“Quan darrere es Puig de Cura hi surten ets Homonets o Padrinets de Santanyí, pluja segura.” (Algaida).

Algaida, Campanet, Inca, Llubí, Mancor, Montuïri, Petra, Pina, Ruberts, Sant Joan, Santa Eugènia, Selva, Sineu, Vilafranca.

15. es Homoneus de Santanyí. Cu. “Surten per darrere es puig de Randa.” (Llubí).

16. es Homonins de Santanyí. Cu. “Quan surten esqueixats, sa tramuntana respon que és aigo segura.” (Sineu).

17. es Homoniqueus de Santanyí. Cu. “Són uns niguls o boira a l’horitzó, ran de l’aigo de la mar.” (Deià). Llubí.

18. es Homonons de Santanyí. Cu. (Sant Joan).

19. es Homos de Santanyí. Cu. (Algaida, Llorito).

20. es Padrins o Padrinets de Santanyí. Cu. “Són com uns caparrotets.” (Algaida).

21. es Tres Fadrins de Santanyí. Cu. (Llubí).

BIBLIOGRAFIA

AGUILÓ, Cosme (1987). *Sobre els noms d’alguns núvols de Santanyí*. Revista local *Bona Pau*, núm. 413, p. 11. Montuïri.

ALCOVER, Antoni Maria / MOLL, Francesc de Borja (1980). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: Editorial Moll.

AMADES GELAT, Joan (1950-1956). *Costumari Català*, vol. V. Barcelona.

BONET VIDAL, Maria / GRIMALT GELABERT, Miquel (2004). *Els noms dels niguls a Mallorca (Migjorn i Llevant)*. Palma de Mallorca: Documenta Balear.

CANUTO BAUÇA, Francesc (1991). *S’Encruia des Ferrer. Un dels noms més populars del cumulonimbus al Pla de Mallorca*. Revista local *Mel i Sucre*, núm. 134, agost 1991, p. 14-18. Obra Cultural Balear, Sant Joan (Mallorca).

DUNLOP, S. / WILSON, F. (1987). *Como predecir el tiempo*. Barcelona: Ediciones CEAC.

FERRER GINART, Andreu (1922). *Tresor dels Avis*. Volum I.

GRIMALT GELABERT, Miquel / MARTIN VIDE, Javier / MAURI, Francesc (1995). *Els núvols. Guia de camp de l’atmosfera i previsió del temps*. Tarragona: El Mèdol.

RODRÍGUEZ PICÓ, Alfred (1993). *Observant el temps*. Barcelona: Pòrtic.

VENY CLAR, Joan (1981). *De re ficaria: Cat. “Bordissots” i “Paratjals”*. *Affar*, p. 37-46. Revista dels Departaments de Català. Facultat de Filosofia i Lletres, Mallorca.

WATTS, Alan (1980). *Predicción instantánea del tiempo*. Barcelona: Editorial Juventud.